

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТЕХНІЗМУ ЯК НЕОБХІДНОГО ЕЛЕМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧОСТІ В. О. БОСЕНКА

Ю. Б. Фабрикантова

викладач кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті через творчість В. О. Босенка осмислюється розвиток політехнічної освіти від школи до вищого навчального закладу. Розкривається зміст поняття та значення основних принципів політехнізму. Акцентується увага на університетській освіті, що має давати стратегічний погляд на рух наукового пізнання в цілому як системи наук і розуміння місця обраної в якості спеціальності науки в цій єдиній системі, єдиному потоці історії і теорії пізнання, а також формувати світогляд і діалектичний спосіб мислення, метод пізнання і перетворення. Наголошується на практичному застосуванні єдності фізичного, інтелектуального та політехнічного виховання.

Ключові слова: політехнізм, інтелектуальна освіта, університетська освіта, продуктивна праця, практика, виховання.

Сьогодні епіцентром уваги майже всіх проєктів вдосконалення освіти виступають сфери свідомості, пізнання, духу, моралі, науки, в тому числі і педагогічної, що не результативно і для освіти взагалі, і для освоєння безпосередньо цих областей.

Варто відзначити, що В. О. Босенко один із яскравих представників радянської та української філософії. Він дослідив розвиток освіти від школи до вищого навчального закладу в своєму творі «Виховати вихователя». В цій роботі йдеться про принципові зміни самого способу навчання, виховання, освіти. Босенко В. О. показав на практиці розвиток політехнізму та політехнічної освіти. Останні, за його словами, як і всі інші форми духу, не мають власного розвитку. Відповідно, не мають вони і власних безпосередніх засобів розвитку, перетворення в надбання людини. Насправді, в першу чергу, не наука і не педагогіка формують людські здібності, а продуктивна праця, практика. Перш за все потрібно забезпечувати людину, яка тільки починає розвиватися саме цим формуючим засобом. Все інше, включаючи і розвиток інтелекту, мислення знаходяться поряд, але мова не про те, щоб послабити або відсунути в сторону, на другий план, інтелект і його значення [1, 26-27]. Наприклад, у марксизмі він стоїть на першій лінії з іншими рівноправними моментами фундаментальної опори, на якій, як на «трьох китах», тримається вся освітньо-виховна система – разом із фізичним і політехнічним вихованням. Адже, К. Маркс під вихованням розумів три речі: по-перше, розумове виховання, по-друге, фізичне виховання і по-третє, технічне навчання, яке знайомить з основними принципами всіх процесів виробництва [8, 198]. При генетичному

розгляді інтелектуальна освіта виступає не як самостійна сутність, а як продукт, наслідок деякої матеріальної сутності, що володіє об'єктивним саморозвитком і породжує на певному його етапі щось протилежне матеріальному – ідеальне, без якого продовження розвитку неможливо. Цією визначальною сутністю є практика, праця, виробництво [1, 26-27].

Метою цієї статті є дослідження феномену політехнізму як необхідного елементу формування особистості людини, розкриття змісту поняття політехнізму та його основних принципів.

При великому розмаїтті досліджень у царині освіти, проблемою розвитку політехнічної освіти успішно займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: Босенко В. О., Згуровський М. З., Жданов В. Г., Кондратьєв П. П. тощо.

Відомо, що праця є найважливішою сферою життєдіяльності людини та провідним чинником матеріального і духовного виробництва. Праця в загальному розумінні, це процес взаємодії людини і природи, в якому людина своєю діяльністю опосередковує, регулює, контролює обмін речовин між собою і природою. Вона є також і процесом споживання людського капіталу як сукупності фізичних і розумових здібностей людини, що виступає особистісним чинником виробництва. Тільки праця, що розгортається у висхідний «ланцюжок» (праця – виробництво – продуктивні сили – виробничі відносини – виробництво людини), може виступити об'єктивним формуючим механізмом у вихованні людини. На думку К. Маркса продуктивні си-

ли і суспільні відносини є різними сторонами розвитку суспільного індивіда [10].

Школа, як загальноосвітня так і вища, зобов'язана виховувати у кожної людини нагальну внутрішню потребу у фактичній трудовій діяльності будь-якого виду, працездатність, активність, творче ставлення до кожної справи, повинна відчути почуття відповідальності за справу, яку вона виконала, почуття задоволення і радості від завершеної справи, свідому трудову дисципліну, самодисципліну. В цьому сенсі велике значення для розвитку особистості має колектив, як з'єднуюча ланка між суспільством і особистістю. Адже, діяльність колективу повинна задовольняти в один і той же час потреби суспільства й окремої особистості. Він має серйозний вплив на настрій людей, трудову і суспільну активність, тому має важливе значення колективна праця. Кожен повинен брати участь та перетворювати будь-яку справу в колективну працю. Тому що без колективу, без спілкування людина не може повноцінно формуватися, навіть якщо її забезпечити висококласною інформацією з усіх предметів. Більш того, у неї не розвивається інтелект. Ні одне загальне поняття не в змозі сформуватися поза колективом.

Тільки політехнізм в освіті, за словами В. І. Леніна з усіма головними галузями виробництва в теорії і на практиці [7], в єдності з інтелектуальним і фізичним навчанням всіх без винятку учасників навчального процесу і кожного однаковою мірою, може забезпечити вірне, нормальне формування, розвитку людини і разом з цим принципову, універсальну готовність до праці в будь-якій її формі. І тільки з такої широкої платформи, що забезпечує однакове загальне дозрівання всім і кожному члену суспільства, можливе швидке освоєння і виконання в принципі будь-якої спеціальної форми діяльності, гарантованість пристосування працівника до постійно мінливої праці, готовність до активної рухливості та змін форм праці (яка в наш час неминуча). На думку В. О. Босенка, цим самим за забезпечується свобода вибору роду діяльності, вибору з любові, а не з розрахунку, за смаком, а не під впливом дорослих, під тиском психолога, які вже в ранньому дитинстві визначили дитині «суджену» професію. І, нарешті, забезпечується можливість зміни роду діяльності. Останнє взагалі має стати способом життєдіяльності кожного індивіда [1, 46].

Праця в школі, праця в дитинстві, яка формує дитину за громадським людським типом, повинна бути справжньою, продуктивною, результативною, суспільно значущою, яка організована не на примітивній ремісничій основі, а на сучасних, індустріальних, високопродуктивних суспільно необхідних цілях.

Згідно позиції В. О. Босенка, справа має бути організована так, щоб учасники педагогіч-

ного процесу не відчували себе об'єктом виховання. Потрібно вчити участі у розробці економічних чи навіть політичних рішень різного масштабу. Вони повинні чітко бачити, що їхня думка дійсно інтегрована в загальнодержавну політику, лише в такому випадку вони виростуть зрілими, справжніми керівниками. У школяра повинна бути нормою турбота вселенського масштабу. Він повинен відчувати себе творцем [1, 47].

Разом із тим, праця як виховний засіб не повинна виступати самоціллю. Людина повинна не просто сумлінно працювати, а й активно брати участь в певному конкретному способі життя, і ця його активність отримує відповідний суспільний, політичний, моральний напрям.

Завдання нашої системи освіти – організувати працю так, щоб у кожного був сформований колективістський спосіб життєдіяльності [1, 49].

В. І. Ленін вважав, що для того, щоб з'єднати загально продуктивну працю з загальним навчанням, необхідно, покласти на всіх обов'язок брати участь у продуктивній праці [6, 486]. Отже, продуктивна праця потрібна не тільки для тих, хто обрав собі робітничу спеціальність, а для нормального розвитку людини, особистості. Тому праця повинна бути загальною і обов'язковою в загальній обов'язковій освіті. Навчання без продуктивної праці – «порожня наука», яка «лише трохи краща, ніж наука неробства» [9].

Здійснюючи дослідження процесу суспільного виробництва, К. Маркс наполягав, що людина створює продукт, пристосовуючи зовнішній предмет до своїх потреб, і в цій операції фізична праця і праця розумова з'єднуються нерозривними узами подібно до того, як у природі рука і голова не можуть обходитися одна без іншої [11]. Тому слід із великою увагою і обережністю будувати виховання і навчання. Сьогодні багато уваги приділяється розвитку інтелекту.

Слід зрозуміти, що формування інтелекту, розуму, теоретичного мислення здійснюється в сфері практики. І сама турбота про інтелект, і спроба досягти успіху в його розвитку, минаючи практику, шляхом гіпертрофованої уваги безпосередньо до «його величності» інтелекту не може бути результативна і наносить шкоду самій «величності».

За словами Босенка О. В. те, що зветься освітою, є не наповнення голови інформацією, знаннями, відомостями, а освіта людини людиною, через привласнення, відтворення всіх суспільних відносин і перетворення особистості в ансамбль всіх громадських конкретно-історичних відносин [1, 72]. На думку фахівців, освіта – це цілеспрямована

пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь та щодо їх вдосконалення. Освіта призначена, щоб дати новому поколінню початкові знання культури, формуючи поведінку у дорослому житті і допомагаючи у виборі можливої ролі в суспільстві. Тільки школа повинна підготувати до навчання у вищому навчальному закладі. А справа честі вищого навчального закладу – організувати практичну реалізацію всього цього, сформувати у своїх вихованців прагнення до творчості в певній галузі і творчості взагалі, виробити бажання, звичку постійно вчитися, вдосконалюватися, розширювати діапазон компетентності, виходити за рамки професійних турбот, всебічно розвиватися, бути «політехом», активно брати участь у суспільному житті країни. Подібний вихід за межі професії робить фахівця більш результативним і на своєму місці [1, 75].

У перші роки всім студентам повинна бути забезпечена фундаментальна підготовка, однакова для всіх: філософська, літературна, фізична, політехнічна тощо, для того, щоб у людини формувалися метод, спосіб мислення, пізнання, відносини до дійсності і вся гама почуттів. Потім студенти можуть бути розподілені за інтересами (факультетами), за галузевими, але фундаментальними напрямками без вузької спеціалізації, де вивчення спеціальності побудовано як промислово-виробничо-дослідна робота. При такій побудові фахівець зможе на практиці виробляти здатність до застосування методу, ведучи велику науково-дослідницьку, педагогічну роботу як цілісну і неподільну справу. Законом має стати вимога: хочеш навчитися техніці – винаходь, конструй нові системи; літературі – пиши книги (а не тільки читай), навчитися вчитися – навчи іншого [1, 193-194].

Отже, навчитися вчитися – одне з головних завдань освіти. З цього приводу буде доречним вислів М. З. Згуровського: «Від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта впродовж життя» [3]. Освіта впродовж життя стає освітою, що спрямована на врахування потреб та інтересів, розвиток задатків та здібностей, сутнісних сил кожної людини, яка навчається, створює умови для її самоосвіти та самореалізації через надання можливості будувати свою власну освітню траєкторію, яка охоплює все її життя. Реалізація такого принципу перетворює сучасне суспільство у суспільство, що розвивається. Це актуалізує проблеми освіти дорослої людини, вимагає по-новому осмислити її сутність, місце та значення у реагуванні на виклики сучасності. Традиційна базова формальна освіта, яка здобувається на початку життя, тепер уже в принципі не може забезпечити людину на все життя знаннями, вміннями, навичками та якостями, що будуть їй необхідні для ефективного виконання соціальних функцій [2, 24].

Вважається, що політехнізм можна віднести до принципів навчання, тому що він являє собою одне з універсальних положень сучасної освіти, яке відноситься до всього процесу навчання в цілому, поширюється на всі учбові предмети. Без нього неможливо здійснювати політехнічну орієнтацію освіти. Принцип політехнізму знімає головну суперечність між розумовою та фізичною працею. Політехнічна освіта визначає концептуальні вимоги до сучасної освіти в рамках якої повинен бути ліквідований розрив між теорією та практикою. Принцип політехнізму – це сучасний принцип навчання, який впливає на відбір та структуру учбового матеріалу багатьох предметів, посилюючи як теоретичну так і практичну направленість навчання студентів, освітою та виробництвом; активізує методи пізнавальної діяльності; орієнтує на застосування комплексних форм організації навчання, забезпечує єдність учбового та виховного процесу, сприяє розвитку самостійності та творчої активності студентів [4, 220].

Даючи професію, вищий навчальний заклад повинен виходити з марксівського принципу: знати необхідно все, принаймні, багато чого, а щось одне – особливо. По суті, це і є відповіддю на запитання, про «вузькість» і «широкість» підготовки. Успіхи значною мірою залежить від самого вищого навчального закладу, від організації його роботи, навчальних планів, програм, від колективу, підбору викладачів і стилю роботи, професійного, педагогічного та загальнокультурного рівня наставників, їхнього авторитету, також від того, чи є вони цікавими людьми взагалі, професіоналами своєї справи, і від багатьох інших речей, що знаходяться в межах можливостей вищого навчального закладу.

Весь сенс університету повинен складатися в тому, щоб людина в ньому могла отримати максимально широке, всебічне, універсальне навчання, яке дозволило б їй розкривати найширші загальні зв'язки різних галузей знань, наук. Університетська освіта має давати стратегічний погляд на рух наукового пізнання в цілому як системи наук і розуміння місця обраної в якості спеціальності науки в цій єдиній системі, єдиному потоці історії і теорії пізнання. Відповідно програми і навчальні плани факультетів повинні бути складені так, щоб вони мали не тільки зовнішній зв'язок, а нерозривні частини єдиної системи освіти.

Кожен навчальний заклад повинен сформувати світогляд і діалектичний спосіб мислення, метод пізнання і перетворення [1, 85-86].

Суспільство в особі держави бере на себе турботу та відповідальність за резуль-

тативність, успішність, гарантовану якість навчання всіх і всьому необхідному.

Професія повинна даватися тільки після всебічного розвитку і обиратися без зовнішнього тиску і втручання. Вибір може бути, як і в питаннях любові, тільки самостійним і ні в якому разі не з дитинства, а тільки після відповідного дозрівання, коли людина стає по-справжньому дорослою.

Слід виходити з того, що питання про політехнічне навчання людини – це питання про формування головної продуктивної сили. Але справа не в тому, щоб з вдосконаленням інших елементів продуктивних сил (знарядь праці, техніки, технології) приділити більшу увагу так званому людському чиннику, а в докорінній зміні підстави в становищі людини в системі виробництва, у придбанні їм нового іншого статусу, в якісному перетворенні людини на рівні сутності. Відповідні зміни в засобі навчання, формування людини диктуються об'єктивною тенденцією реального розвитку з виходом на вищий рівень.

Вирішення цих завдань взагалі неможливо в межах існуючої системи підготовки технічних кадрів (професійної, галузевої), воно можливо лише як загальна єдина технічна освіта, що забезпечує людину сучасною технічною культурою. Загальна єдина освіта, починаючи з загальноосвітньої школи і закінчуючи середньою і вищою професійною (незалежно від спеціалізації), повинна супроводжувати людину протягом всього її трудового життя, що забезпечує постійний стан розвитку і людині, і виробництву [1, 125].

Тому слід зазначити, що науково-теоретичні підстави такого типу технічного навчання розроблені ще К. Марксом, Ф. Енгельсом, В. І. Леніним. Вироблено і відповідне наукове поняття – політехнізм. Він становить один із трьох головних нероздільних моментів загального принципу формування людини нового типу: єдність інтелектуального, фізичного і політехнічного виховання. Він виступає в наші дні найважливішим рушієм виробництва.

Питання про політехнізм не стільки технічне, скільки соціальне. І вирішується воно не науково-технічним шляхом і технічними засобами, а соціальним чином і громадськими засобами.

В. І. Ленін цілком доречно наполягав, що політехнічна освіта – це не різновид спеціальної технічної освіти, це саме та загальна освіта для всіх, але в її найбільш досконалій формі та вищої розвиненості. Тому під вимогою загальної, масової політехнічної освіти мається на увазі зовсім не завдання дати молодій людині раніше, ще в школі, якусь спеціальність, навчити ремеслу, забезпечити професією або багатьма професіями. Вона призначена, за переконаннями В. О. Босенка не для тих, хто збирається придбати технічну спеціальність, а для всіх без

винятку осіб в ході їхнього формування, до-рослішання, незалежно від того, яку професію кожен з них обере в майбутньому [1, 126].

Насправді, політехнізм потрібен кожному для його нормального розвитку (бо геній – це нормальний стан людини, а все інше – відхилення від норми) як людини, гідної справді людської сутності нинішнього рівня розвиненості. Це – необхідний елемент формування сутності людини сучасної епохи, відповідного своєму поняттю, говорячи філософською мовою. Потрібен він і для нормального розвитку виробництва.

Варто зауважити, що К. Маркс вважав, що все життя людини є «по суті практичним». Саме тому, на сучасному рівні розвитку виробництва, практика повинна носити високорозвинений технічний, політехнічний характер. Тільки така суспільна практика для свого здійснення і функціонування, потребує універсально політехнічно освіченої людини, для якої політехнізм є засобом її життєдіяльності.

В цьому контексті, В. О. Босенко вважає, що «можливістю навчання політехнізму повинна бути забезпечена кожна людина. Без загальної політехнічної підготовки не буде тієї основи, на якій можна сформулювати все, що необхідно сьогодні для всебічного розвитку продуктивних сил» [1, 127].

Нарешті, на наше глибоке переконання, без залучення в процес освіти політехнічного навчання та продуктивної праці неможливо говорити про доведення навчання до виховання. Це твердження дуже важливе і являє собою сутність освіти.

Політехнізм в діяльності людини, політехнічна діяльність індивіда – це і є те, що приходить на зміну професії, це діалектичне заперечення не тільки монотехнізму, а й професіоналізації праці, що передбачає як необхідний елемент зміни праці, всебічність; заперечення професій та їх чергування, зміни і затвердження політехнізму кожного, як процесу постійного і безперервного розвитку. Відповідно і політехнічна освіта стала засобом існування перетворення людини.

Існує ціла система зв'язку – від зв'язку природи з технікою, виробництвом, організацією праці та продуктивних сил до соціально-економічної організації суспільства [1, 130].

Політехнічними повинні бути всі вищі навчальні заклади, всі форми професійної освіти.

Важливою ремаркою є те, що фізичний, інтелектуальний, політехнічний розвиток являє собою єдиний процес. Якщо припинити розвиток по одному з цих «параметрів», то, на

думку філософа, може настати деградація освіти [1, 142].

Підсумовуючи вище викладене зазначимо, що політехнічна освіта – це сукупність знань про головні галузі і наукові принципи виробництва, оволодіння загально технічними вміннями, необхідними для участі в продуктивній праці.

Основним принципом політехнічної освіти є об'єднання навчання з продуктивною працею.

На думку російського дослідника феномену політехнізму Кондратьєва П. П., сучасна політехнічна освіта забезпечує:

- безперервний технічний та технологічний розвиток людини в роки шкільного, допрофесійного і професійного навчання з ціллю забезпечення їй надалі повноцінного життя;
- достатній об'єм засобів діяльності для отримання результатів праці у виробництві духовних та матеріальних цінностей;
- вміння використовувати знання та універсальні навички в реальних умовах життя для проектування життєвих планів та їх реалізації.

Як особливий елемент системи загальної повної освіти – політехнічна освіта повинна забезпечувати підготовку багатofункціональної особистості. В цьому розумінні багатofункціональність особистості досягається цілеспрямованою та спеціальною підготовкою, яка розвиває такі якості, як:

- здатність визначити свої інформаційні потреби в області техніко-технологічного перетворення дійсності на базі сформованих загальних та універсальних знань та умінь;
- вміння орієнтуватися в сучасних, науково-технічних знаннях, безперервно залучатися до нових знань і вміти їх застосовувати в якості певних засобів діяльності;
- постійно удосконалювати сформовані вміння та з їх допомогою свідомо обирати собі перетворюючої діяльності із сукупності альтернативних варіантів;
- комплексно оцінювати позитивні та негативні наслідки перетворюючої діяльності для людини, природи, суспільства;
- отримувати фундаментальні знання і уявлення про світ техніки і технології та основних ідей, теорій і принципів функціонування без шкоди для природи та суспільства;
- здатність до засвоєння нових видів діяльності як кращого застосування людського потенціалу [5, 92].

Політехнічна освіченість являє собою об'єктивно існуючі протиріччя між загальноосвітньою та професійною підготовкою, яку людина отримує протягом становлення особистості. Політехнічна освіта дозволяє мислити оперативним, нестандартним, креативним і обирати виправдані засоби досягнення необхідних результатів в навчанні та практичній діяльності. Цьому може сприяти цілеспрямований процес забезпечення його засобами реалізації продуктивних методів розумової та практичної роботи [5, 93].

Аналіз змістовної сторони політехнізму доводить, що принцип політехнізму в навчанні повинен мати свій вираз:

- у напрямі теорії і практики навчання на формування знань в наукових принципах виробництва;
- в опануванні студентами загально-технічними вміннями, необхідними для участі в виробничій праці;
- у формуванні широкого політехнічного світогляду;
- у формуванні поглядів на світ, природу, відповідального ставлення до навколишнього середовища;
- в організації професійної орієнтації студентів у процесі загальноосвітньої підготовки;
- у формуванні економічної культури студентів у виробничо-економічній діяльності;
- у визначенні направленості розвитку наукових знань [4, 220-221].

Отже, політехнічна освіта має велике значення в умовах розвитку нашої країни і хоча це питання є повністю не дослідженим, воно є надзвичайно важливим тому, що визначає основні напрями в діяльності викладачів та студентів, характер пізнавальної діяльності студентів при формуванні емпіричного, теоретичного, практичного та технічного мислення, в зв'язку з цим для його успішної реалізації викладачам потрібно знати, що таке політехнізм, його теоретичні основи, статус політехнізму в сучасному суспільстві, шляхи та засоби їх реалізації. Політехнічна освіта є невід'ємною складовою і необхідним елементом формування сутності людини сучасної епохи. Тому сьогодні є важливим завданням забезпечення адекватної системи освіти, яка б культивувала творчість як корисне здійснення блага через істину у красі. Адже, це велике мистецтво – організувати навчання таким чином, щоб праця людини стала творчою необхідністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Босенко В.* Воспитать воспитателя. Заметки по философским вопросам педагогики и педагогическим проблемам философии / В. Босенко. – К.: Всеукраинский Союз рабочих, 2004. – 352 с.
2. *Борисова М.* Возможности навчання і освіти дорослих: Беленські рамки дій / М. Борисова // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. – 2010. – № 5. – С. 23-31.
3. *Згуровський М.* Від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта впродовж життя» / М. Згуровський // Столичний регіон. – 2003. – № 2. – С. 85-93.
4. *Жданов В. Г.* Политехнизм как базовая дидактическая категория / В. Г. Жданов // Мир науки, культуры, образования. – 2009. – № 1(13). – С. 218-222.
5. *Кондратьев П. П.* Политехническое образование на новом уровне развития / П. П. Кондратьев // Наука и образование. – 2008. – № 4. – С. 92-95.
6. *Ленин В. И.* Перлы народнического прожектерства / В. И. Ленин // Полн. собр. соч. : Т. 2. - М. : Политиздат, 1952. – С. 357-379.
7. *Ленин В. И.* Пункт программы в области народного просвещения / В. И. Ленин // Полн. собр. соч. : Т. 38. – М. : Политиздат, 1956. – С. 116-117.
8. *Маркс К.* Инструкция делегатам Временного Центрального Совета по отдельным вопросам / Маркс К., Энгельс Ф. // Полн. собр. соч. : Т. 16. – М. : Политиздат, 1954. – 746 с.
9. *Маркс К.* Капитал. Т. 1. / К. Маркс, Ф. Энгельс // Полн. собр. соч. : Т. 23. – М. : Политиздат, 1955. – С. 499.
10. *Маркс К.* Экономические рукописи 1857–1859 годов / К. Маркс, Ф. Энгельс Полн. собр. соч. : Т. 46. – Ч. 2. – М.: Политиздат, 1956. – С. 214.
11. *Маркс К.* Фрагменты из авторизованного французского издания I тома «Капитала» / К. Маркс, Ф. Энгельс // Полн. собр. соч. : Т. 49. – М. : Политиздат, 1957. – С. 190.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2012 р.